

OSMANLI'DA KRİZ VE İSYAN
SULTANIN DÜŞÜŞÜ

AYSEL YILDIZ

ÇEVİREN
DÂRA ELHÜSEYNİ

AYSEL YILDIZ

Siyasi kültür, toplumsal hareketler, modernleşme dinamikleri ve bürokrasi üzerine çalışmalar yapan bir Osmanlı tarihçisidir. European Research Council (ERC) tarafından desteklenen JANET: Janissary Networks projesinin araştırmacı ekibinde yer almaktadır.

Başlıca eserleri: *Crisis and Rebellion in the Ottoman Empire: The Downfall of a Sultan in the Age of Revolution* (2017); *Kenar Adamları ve Bendeleri: Ruscuk Ayanı Tirsinikli İsmail Ağa ve Alemdar Mustafa Paşa'nın Adamları Manuk Mirzayan ve Köse Ahmed Efendi* (2018). Ayrıca, Ubeydullah Kuşmani, Ebubekir Efendi, *Asiler ve Gaziler: Kabakçı Mustafa Risalesi*, (2007), *A Military History of the Mediterranean Sea – Aspects of War, Diplomacy and Military Elites*, G. Theotokis ve A. Yıldız (haz.), (2018) ile, *Payitaht Yeniçerileri: Padişahın 'Asi Kulları', 1700-1826*, A. Yıldız, Y. Spyropoulos ve M. Mert Sunar (haz.) (2022) başlıklı eserlerin editörüdür.

DÂRA ELHÜSEYİNİ

2002 yılları arasında ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Çeviri çalışmalarının yanı sıra “Toplum ve Kuram” ve “Kürt Tarihi” dergilerinde editörlük faaliyetleri yürütmüştür. Başlıca çevirileri: Behlül Özkan, *Türkiye’de Milli Vatann İnşası (From the Abode of Islam to the Turkish Vatan: Making of a National Homeland in Turkey)*, Rodney Hilton, *Bond Men Made Free Medieval Peasant Movements and the English Rising of 1381*, (henüz yayımlanmadı), William Foote Whyte, *Köşebaşı Toplumu (Street Corner Society)*, Paul Willis, *İşçiliği Öğrenmek (Learning to Labour)*, Jessica Harland-Jacobs, *Builders of the Empire: Freemason and British Imperialism, 1717-1927*, Christine M. Philliou, *Türkiye: Tarihe Muhalif Bir Geçmiş* (2022), Kristin Fabbe, *Devletin Müritleri* (2023), Marinos Sariyannis, *Osmanlı'nın Üç Harfliler: Hortlaklar, Hayaletler, Cinler Arasında* (2023), Melis Hafez, *Osmanlı'da Tembelliğin Keşfi* (2023).

İÇİNDEKİLER

HARİTA VE TABLOLAR	11
KISALTMALAR	11
TEŞEKKÜR	13
GİRİŞ	
DEVRİMLER ÇAĞINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU	15
BİRİNCİ BÖLÜM	
OSMANLI İSYAN RUTİNLERİ	42
İKİNCİ BÖLÜM	
MAYIS 1807 İSYANININ KULUÇKA DÖNEMİ	84
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
MODERNLEŞME DEVRİMİ DOĞURUR MU?	134
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
BÜYÜK GÜÇLER VE OSMANLI İMPARATORLUĞU	179
BEŞİNCİ BÖLÜM	
SEÇKİNLER ARASI REKABET	220
ALTINCI BÖLÜM	
AYAKLAR BAŞ OLUNCA: İTAATİN SINIRLARI	269

SONUÇ	316
Ek BÖLÜM	327
SEÇİLİ KAYNAKÇA	332
DİZİN	357

TEŞEKKÜR

Osmanlı isyanlarını incelemek için kolaylıkla bir ömür harcayabilir. İsyancıları farklı bölgelerdeki ve dönemlerdeki isyanlarla karşılaştırmak ise ancak birkaç neslin altından kalkabileceği bir iştir. Mayıs 1807 isyanı üzerine yaptığım on yılı aşkın bir araştırmadan sonra, hâlen cevaplanması gereken birçok soru var. Bu konuda kaydedebildiğim ilerlemeyi, içinde yer alma şansına sahip olduğum entelektüel topluluğa borçluyum. Bu çalışmanın hazırlanmasında bana yardımcı olan birçok kişi arasından, bu kitabın ana çerçevesini de oluşturan tezimi yazarken destek olan S. Akşin Somel'e özellikle teşekkür etmeliyim. Ayrıca beni her zaman cesaretlendiren Mehmet İşşirli, Addülmennan Altıntaş ve Hamza Fırat'a da özel bir teşekkür borçluyum. Arkadaşlarım Mehmet Savan, Eyüp Şimşek ve Zehra Savan kitaptaki şiirler ve bazı alıntılarının çevirilerinde yardım etti. Danışmam gereken konular olduğunda Mehmet Mert Sunar, Sevgi Adak, Serhan Afacan, Merve Çakır, Brigita Kukjalko ve George Theotokis bana her zaman yardıma hazır. Bunun yanı sıra ilham verici eleştirileri ve geri bildirimleri için Y. Hakan Erdem, Baki Tezcan ve Kahraman Şakul'a da özel teşekkürlerimi sunarım. Hepsinden önemlisi, Hocam Hülya Canbakal'a ve sevgili dostum ve meslektaşım İrfan Kokdaş'a beni her zaman destekledikleri, kitabın taslaklarını okuyup değerli geri bildirimler yaptıkları için en içten şükranlarımı sunarım. Son olarak sevgili aileme, kız kardeşlerime, erkek kardeşlerime ve yeğenlerime, eşim Yaşar'a, biricik kızım Elif Mina'ya ve oğlum Kemal Çınar'a teşekkür etmek isterim. Bu kitabı yazarken bana verdiğiniz destek için sizlere büyük bir şükran borcum var...

GİRİŞ

DEVRİMLER ÇAĞINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU

Tamamen dağılma tehlikesiyle karşı karşıya olan imparatorluğun mali kaynakları tükenmiştir ve patlak veren isyan da bir taht değişikliği tehdidini ortaya çıkarmıştır.¹

Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da, 17. yüzyılın ortalarından 19. yüzyılın ortalarına kadar tahminen 19 isyan yaşandı ve bunların altısı padişahın tahttan indirilmesiyle sonuçlandı.² 17. yüzyılın ilk yarısında kısa aralıklarında

¹ Guillaume A. Olivier, *Travels in the Ottoman Empire, Egypt and Persia Undertaken by Order of the Government of France during the First Six Years of the Republic*, 2 cilt (Londra: Longman, 1801), I, s. 210.

² 1622 isyanı II. Osman'ın tahttan indirilmesi ve hemen ardından öldürülmesiyle sonuçlandı. IV. Murad'ın (h. 1623-40) saltanatı sırasında gerçekleşen 1632 isyanı bastırıldı da, sadrazam Hafız Ahmed Paşa asiler tarafından öldürüldü. Yeniçerilerin başlattığı 1648 isyanı Sultan İbrahim'in (h. 1640-1648) tahttan indirilmesi ve IV. Mehmed'in (h. 1648-1687) tahta çıkmasıyla sona erdi. 1651 isyanı yeniçeri ağasına ve 1655 isyanı sadrazam İpşir Mustafa Paşa'ya (ö. 1655) karşı çıktı. 1687'de gerçekleşen diğer bir isyan ise IV. Mehmed'in tahtına mal oldu. 18. yüzyılda iki büyük yeniçeri isyanı yaşandı. Edirne Vakası (1703) olarak adlandırılan ilk isyan, II. Mustafa'nın (h. 1695-1703) saltanatının sona ermesine ve şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin öldürülmesine neden oldu. Patrona Halil İsyanı (1730) ise III. Ahmed'in (h. 1703-1730) tahttan indirilmesi ve sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın öldürülmesiyle sonuçlandı. Bu dönemdeki son büyük isyan 1807'de gerçekleşti ve III. Selim'in tahttan indirilmesiyle sona erdi. Bu isyanlar hakkında genel bir çalışma için bkz. Cemal Kafadar, "Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (McGill Üniversitesi, 1981) ve Cemal Kafadar, "Janissaries and other riffraff of Ottoman Istanbul: rebels without a cause", *International Journal of Turkish Studies*, 13/1-2 (2007), s. 113-34. 1622 isyanı için bkz. Baki Tezcan, *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010); Baki Tezcan, "The 1622 military rebellion in Istanbul: a historiographical journey", *International Journal of Turkish Studies*, 8/1-2 (Bahar 2002), s. 25-43; Gabriel Pieterberg, *An Ottoman Tragedy: History and Historiography at Play* (Berkeley: University of California

cereyan eden isyanların (Tablo 1.1) üçünde baştaki padişah tahtını kaybetti. 18. yüzyıl da taht değişikliğine yol açan bir isyanla (1703) başlasa da, genel olarak bu devrin padişahları, isyan gailerini daha iyi atlatmış gibi görünmektedir, zira 18. yüzyıldaki yedi isyandan sadece 1703 ve 1730 isyanlarında baştaki sultan tahttan indirildi. 67 yıllık göreceli bir istikrarın ardından 19. yüzyıl, ikisi iktidar değişikliğine kadar kadar giden üç ciddi isyan dalgasıyla (1807, 1808 ve 1826) başladı. Yeniçeri ordusunun 1826'da lağvedilmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentindeki bu uzun silahlı muhalefet geleneğine son verdi.

Press, 2003). 1632 isyanı için bkz. İsmail Gül, "Osmanlı Devletinde Sultan IV. Murad Dönemi Yeniçeri İsyancıları, 1623-1640", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Sakarya Üniversitesi, 2006). 1651 isyanı için bkz. Eunjeong Yi, *Guild Dynamics in Seventeenth-Century Istanbul: Fluidity and Leverage* (Leiden: Brill, 2004), s. 213-35. 1688 isyanı için bkz. Eunjeong Yi, "Artisans' networks and revolt in late seventeenth-century Istanbul: an examination of the Istanbul artisans' rebellion of 1688", *Popular Protests and Political Participation in the Ottoman Empire: Studies in Honor of Suraiya Faroqhi* içinde, E. Gara, M. E. Kabadayı ve C. Neumann (ed.), (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011), s. 105-26. İstanbul merkezli 17. yüzyıl isyanları üzerine genel bir değerlendirme için bkz. Gülay Yılmaz, "The Economic and Social Roles of Janissaries in a 17th Century Ottoman City: The Case of Istanbul", Yayımlanmamış Doktora Tezi (McGill Üniversitesi, 2011), s. 148-74 ve Baki Tezcan, *The Second Ottoman Empire*, s. 214-22. 1703 isyanı için bkz. Rifat Ali Abou-el-Haj, *The 1703 Rebellion and the Structure of Ottoman Politics* (İstanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Institute, 1984), Annemarike Stremmelar, "Justice and Revenge in the Ottoman Rebellion of 1703", Yayımlanmamış Doktora Tezi (Leiden, 2007). 1730 isyanı için bkz. Münir Aktepe, *Patrona İsyamı (1730)* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1958); Robert W. Olson, "The esnaf and Patrona Halil rebellion of 1730: a realignment in Ottoman politics?", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 17 (Eylül 1974), s. 329-44. 1740 isyanı için bkz. Robert W. Olson, "Jews, janissaries, esnaf and the revolt of 1740 in Istanbul: social upheaval and political realignment in the Ottoman Empire", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 20/2 (Mayıs 1977), s. 185-207. 1808 Alemdar Vakası için bkz. Aysel Yıldız, "A city under fire: urban violence in Istanbul during the Alemdar Incident", *Urban Governance under the Ottomans: Cosmopolitanism and Conflict* içinde, U. Freitag ve N. Nafi (ed.), (Londra: Routledge, 2013), s. 37-57.

Tablo 1.1 İstanbul'daki isyanlar (17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar)
(* = padişah tahttan indirildi)

17.yy.	1622*	1623	1629	1632	1648*	1651	1655	1656	1687*
18.yy.	1703*	1717	1718	1719	1730*	1731	1740		
19.yy.	1807*	1808	1826						

Yukarıda bahsi geçen tüm isyanlar, İstanbul ve saray merkezli³ olması ve asilerin baskın biçimde geleneksel askerî (ye-niçeriler, cebeciler, topçular ve sipahiler) kadrolardan gelmesi açısından tipik birer geleneksel Osmanlı isyanlarıdır. Erken modern dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda çıkan isyanlar aniden patlak verip, dar bir bölgeyle sınırlı kaldığı gibi başka takım ortak özellikleri de haizdir.⁴ Bu isyanlar genellikle bir suç veya haksızlığın sorumlusu olarak görülen iktidardaki mevki sahiplerine doğrudan fiziksel saldırı içerir ve belli idari merkezler etrafında yoğunlaşır. Bir karşılaştırma yapmak gerekirse, modern toplumsal protestolarda genelde devletle bağlantılı herhangi bir yere doğrudan saldırıdan kaçınılır ve daha ziyade halk toplantıları, barikatlar, grevler, seçim mitingleri ya da boykotlar gibi grup düzeyinde ikna taktiklerini kullanılırken, kitlesel gösterilerin yapıldığı yerler de genellikle ulusal ve sembolik özellikleri nedeniyle tercih edilir.⁵ Öte yandan, modernite öncesi dönemde karar vericileri kaba kuvvet yoluyla ikna etmek en etkili stratejiydi. Baştaki sultanın mağduriyetleri giderme ve sorumlu olan

³ Burak Onaran tezinde, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki 1826 öncesinde yaşanan isyanları "saray ihtilalleri" olarak adlandırmıştır ve ben de bu terimi onun tezinden ödünç aldım. Burak Onaran, "À Bas le Sultan: La Conjuration de Kuleli (1859) et l'organisation de Meslek (1867): Les Premières Tentatives de détronement après l'abolition des janissaries", Doktora Tezi, (École des Hautes Études en Sciences Sociales, 2009), s. 71.

⁴ Charles Tilly, *Regimes and Repertoires* (Chicago: University of Chicago Press, 2006), s. 51-2; Sidney Tarrow, *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, güncellenmiş ve gözden geçirilmiş 3. baskı, (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), s. 41-7

⁵ Tarrow, *Power in Movement*, s. 37-53; Mark Traugott (ed.), *Repertoires and Cycles of Collective Action* (Durham: Duke University Press, 1995), s. 45.

kişileri ortadan kaldırma yetkisi olduğundan, başkentteki isyanlar imparatorluğun idari merkezi olan Topkapı Sarayı etrafında yoğunlaşmıştır. Siviller (esnaf, dinî gruplar ve sıradan kentliler) bu isyanların bazılarında faal olsalar da, isyanların ezici çoğunluğu, hem çekirdek ihtilalci kadro hem de sıradan katılımcılar, askerî gruplardan oluşuyordu. Ordu, bir isyanın gerçekleştirilmesi ve halkın bu isyana geniş katılımını sağlamak için gerekli örgütsel ve kurumsal kaynaklara sahip olduğu gibi, ileri seviyede kurumsal asabiye ve toplumsal itibarı da haizdi. Ordunun disiplini ve davranış kodları Osmanlı İmparatorluğu'ndaki isyanların simgesi hâline geldi ve Osmanlı toplumundaki isyanların tüm aşamalarında zamanla daha da belirginleşti. Aynı dönemlerde dönemde dünyanın dört bir yanında benzer mücadele repertuarları gelişse de, bu repertuarlar zamana ve bölgeye göre farklılık gösteren kalıcı kolektif eylem geleneklerinden etkilendi.⁶

Bu kitabın konusu olan Mayıs 1807 isyanı, asi güçlerin devlet ricaline karşı zafer kazandığı geleneksel Osmanlı isyanlarının sonuncusudur.⁷ İsyanın hepimizin aşına olduğu kısa fakat dramatik bir hikâyesi var: 25 Mayıs 1807'de Boğaz kalelerinde görev yapan yamaklar arasındaki hoşnutsuzluk ve direnişle başlayan isyan, sadece dört gün sonra 29 Mayıs'ta taht değişikliğiyle sona erdi. İsyanın tetikleyicisi, III. Selim'in yamaklara Nizam-ı Cedid (Yeni Düzen) ordusunun üniformalarını giydirme niyetinde olduğuna dair söylentilerdi. Boğaz'daki kalelerin bir dizdarının öldürülmesinin ardından, diğer askerî grupların yanı sıra sivillerin de katılımıyla isyan süratle büyüdü ve bir araya gelen kalabalık Boğaz'dan şehre doğru yürüyüşe geçti. Krizin tırmanmasıyla, padişah isyancı-

⁶ Age.

⁷ 1808 Alemdar Vakası, sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'yı ortadan kaldırmayı amaçlaması ve daha sonra isyancı güçler ile padişah yanlıları arasında bir tür iç savaşa dönüşmesi bakımından tipik bir Osmanlı isyanı değildir. Öte yandan geleneksel bir isyan olarak başlayan 1826 isyanı, kısa süre sonra II. Mahmud, dinî sınıf, esnaf ve kentli kitlelerden oluşan bir koalisyonun, asileri (özellikle de yenicerileri) linç etmelerine dönüşmüştür.

ların taleplerini aceleyle kabul ederek Nizam-ı Cedid ordusunun lağvedildiğini ilan etti ve isyancıların 11 devlet adamını öldürmelerine müsaade etti. Verilen bu tavizlerden yine de tatmin olmayan asiler, tahta III. Selim yerine, amcasının oğlu Şehzade Mustafa'nın (IV.) (h. 1807-8) geçmesini talep etti.

Birkaç gün içinde III. Selim döneminin önemli devlet adamlarından bir kısmı ortadan kaldırıldı, III. Selim tahttan indirildi ve IV. Mustafa tahta çıktı. Bu olayları, asilerin başkentte etkili ve istikrarlı bir yönetimin kurulmasını engellediği bir yıldan fazla süren bir kargaşa dönemi takip etti. Kimin tahta geçmesi gerektiği meselesi, seçkinler arası rekabet, siyasi tasfiyeler ve idamlar zaten Rusya ile savaş hâlinde olan Osmanlı İmparatorluğu'nu daha da felce uğrattı. III. Selim hapis hayatı yaşarken, IV. Mustafa da kargaşalarla ve huzursuzlukla harap olmuş bir imparatorluğu yönetmeye çalıştı. Nihayet, Rusçuk âyanı Alemdar Mustafa Paşa (ö. 1808), III. Selim'i saraydaki kafesinden kurtarmak ve yeniden tahta oturtmak için başkente yürüdü. Fakat sarayı ele geçiremeden III. Selim, IV. Mustafa'nın yandaşları tarafından öldürüldü. Tüm bunların sonucunda II. Mahmud (h. 1808-39) tahta çıkarken, devrik IV. Mustafa da III. Selim'in bir yıldan fazla yaşadığı saraydaki inziva köşesinde yaşamak durumunda kaldı.

Mayıs 1807 isyanı böylece bir âyanın, yani Alemdar Mustafa Paşa'nın Osmanlı bürokrasisinde çıkılabilecek en yüksek mevki olan sadrazamlığa yükselmesine zemin hazırlamış oldu. Aynı Alemdar Mustafa Paşa kendi inisiyatifini kullanarak, Osmanlı hanedanını taşra âyanlarının insafına bırakan bir belge olan 1808 Sened-i İttifak'ı hazırladı. İmparatorluktaki iktidar ilişkilerinin bu şekilde temelden yeniden yapılandırılması, Mayıs 1807 isyanının belki de en önemli sonucudur. Öte yandan bu isyan, 1826'da II. Mahmud'un yeniçeri ocağını nihai olarak lağvetmesine zemin hazırlaması açısından da büyük önem taşır. Zira Mayıs 1807 isyanı ve ardından asilerin ve yeniçerilerin taşkınlıkları, II. Mahmud tarafından yeniçeri birliklerinin ortadan kaldırılması için bir bahane

olarak kullanılacaktır. Kısacası, geleneksel askerî birlikler ve özellikle de yeniçeriler 1807’de taktiksel bir zafer kazansalar da 1826’da nihai bir yenilgi uğrayacaktır.

Mayıs 1807 isyanının önemi bununla da sınırlı değildir. Bu isyan, Osmanlı tarihinde reformcu bir padişahın saltanatı sırasında gerçekleşmesi açısından da benzersizdir. III. Selim’in 1792’den itibaren uygulamaya koyduğu Nizam-ı Cedid reformları, esasen Osmanlı ordusunu yeniden canlandırmak, Batı’dan esinlenen bir modelle yeni askerî birlikler oluşturmak ve bunu finanse edecek yeni bir hazine (İrad-ı Cedid, Yeni Hazine) kurmak üzere tasarlanmıştı. Mayıs 1807 isyanı bu reform projesini sona erdirdiğinden, belki de anlaşılabilir nedenlerle tarihyazımında bu önemli isyanın sahip olduğu diğer toplumsal ve siyasi anlamlar göz ardı edilmiş ve daha ziyade gerici yönlerine odaklanılmıştır. Geç dönem Osmanlı ve erken dönem Cumhuriyet tarihçileri, dönemin anlatılarından yola çıkarak isyanı, Mustafa Kemal’in 1923’te Türkiye Cumhuriyeti’ni ilan etmesiyle doruğa ulaşan modernleşme/Batılılaşma sürecine yönelik tepkilerin daha uzun soluklu bağlamına oturtmaya çalışmıştır.

Nizam-ı Cedid programı, bu yerleşik tarihyazımı söyleminde önemli bir yer işgal eder ve III. Selim dönemini anlamak için çok baskın bir tarihsel çerçeve olarak benimsenir. Bu yaklaşım araştırmacılara isyanda olup bitenleri tanımlamak için basit ve hazır bir model sunsa da meydana gelen olayların giriftliğini ve bunların temelini oluşturan nedensellik örüntülerini okuyucuya aktaramaz. Bu karmaşıklığı, en azından elinizdeki kitabın iddia edeceği üzere, modernleşme ve gericilik gibi basit bir ikiliğe kolayca sığdırmak mümkün değildir. Baskın tarihyazımı yaklaşımı özellikle sorunludur, zira Osmanlı tarihindeki isyanlara dair tatmin edici bir karşılaştırmalı inceleme şöyle dursun, Mayıs 1807 isyanının sağlam bir olgusal ya da kronolojik anlatımı bile henüz tam anlamıyla ortada yoktur. Osmanlı isyanları üzerine sistematik bir çalışmanın yokluğunda, tarihçiler belirli olayların özelliklerini sıralayarak ve

BİRİNCİ BÖLÜM OSMANLI İSYAN RUTİNLERİ

Uçdu damdan etdi tâmûyu makarr [boyladı cehennemi]; Bu köpeğe bu kadar uçmak yeter.¹

Giriş

Osmanlı Devleti'nin çalkantılı 1807 ve 1808 yılları bir isyana (25-29 Mayıs 1807), bir karşı devrime (28 Temmuz 1808), Alemdar Vakası'na (Kasım 1808) ve kısa bir iç savaş dönemine (16-19 Kasım 1808) tanıklık etti. Mayıs 1807 isyanı olarak bilinen bu olayların ilki, III. Selim'in tahttan indirilmesi ve döneminin devlet ricalinin ortadan kaldırılmasıyla sonuçlandı. İsyanın sürdüğü beş gün, merkez ile asiler arasında kesintisiz bir müzakere süreci olarak seyretti. Öte yandan, isyan sonrasında yaşanan olaylarda böyle bir müzakere süreci yaşanmadı. 1808'deki karşı devrim, 28 Temmuz 1808'den 16 Kasım 1808'e kadar sadrazamlık yapan Alemdar Mustafa Paşa'nın (ö. 1808) önderliğinde yapılan, III. Selim'i yeniden tahta çıkarmayı ve Mayıs isyanına katılan asi kadroları ortadan kaldırmayı amaçlayan sıradan bir hükümet darbesiydi. Bu darbe Alemdar taraftarları ile karşıtları arasında günlerce sürüp İstanbul'u harabeye çeviren bir savaşa zemin hazırladı.

Mayıs 1807 isyanı sırasından yaşananların hız ve etkisi hiç de küçümsenecek gibi değildir. 25 Mayıs'ta Boğaz kalelerinin

¹ Sırkatibi Ahmed Efendi'nin ölümünün ardından zikredilen söz. Kethüda Said, *Tarih*, v. (varak) 103; *Neticetü'l-Vekayi*, v. 16.

nazırı Mahmud Raif Efendi'nin öldürülmesiyle başlayan olaylar, bir hafta içinde iktidardaki sultanın değişmesiyle sonuçlandı. Bu beş gün boyunca yaşananların seyrini yakından takip etmek, bu isyanı Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toplumsal hareketlerin geniş tarihi içinde konumlandırmamıza imkân sunar. Söz konusu isyan, özellikle bu başkaldırılar sırasında Bab-ı Ali ile asiler arasındaki diyalogun hayati önemini de ortaya koyar. İlerleyen sayfalarda göreceğimiz üzere, müzakere ve pazarlıkların birkaç aşaması vardır ve her bir aşamadaki diyaloglar farklı bir sonuca yol açarak olayların seyrini değiştirecek potansiyeline sahiptir. Mayıs 1807'de asilerin III. Selim'i tahttan indirmeye karar vermesiyle iki taraf arasındaki diyalog kesildi. Kendisinin yerine tahta geçen IV. Mustafa ile yeni bir pazarlık süreci başladı ve en nihayetinde isyana katılanları cezadan muaf tutan ve bir nevi af belgesi olan *Hüccet-i Şeriyeye* hazırlandı.

Olayların Akışındaki Örüntüler

Nedenleri açısından farklılık gösterse de, 17. yüzyıl başlarından 19. yüzyılın başlarına kadar çıkan isyanların karakteristik özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

- a. Arzuhal aşaması: Genellikle dilekçe yoluyla hoşnutsuzluğun ifade edilmesi.
- b. Başkaldırı aşaması: İsyanı başlatan tetikleyici bir olay.
- c. Yayılma aşaması: Kent sakinleri ve askerî birliklerin davet edilmesiyle katılımcı sayısının artması.
- d. Pazarlık aşaması: İsyancılar ile merkez arasındaki ilk temas.
- e. Toplantı Aşaması: Et Meydanı,² At Meydanı ya da bazı durumlarda saray civarı.

² Et Meydanı genellikle At Meydanı'yla (Hipodrom) karıştırılır. Aslında her iki meydan da bazı vakalarda (1622) toplanma yeri olma işlevini üstlenmiştir. Et

- f. Meşrulaştırma aşaması: Asilerin ulemayı davet etmesi.
- g. Müzakere aşaması: İsyancılar merkezden bir uygulamanın kaldırılmasını ya da suçlu gördükleri kişilerin cezalandırılmasını talep eder.
- h. İntikam aşaması: İşlenen kusurlardan sorumlu tutulan devlet görevlileri öldürülür.
- i. Tahttan indirme aşaması: (Bazı durumlarda) tahtta değişiklik talep edilir.
- j. Durulma aşaması: Asiler için genel bir af yürürlüğe konur.

Osmanlı isyanları geleneksel olarak bu örüntüleri takip eder, fakat olayların seyri ve ortaya çıkan aşamaların sayısı açısından değişiklik gösterebilir. Örneğin 1632, 1651 ve 1703'tekilerin aksine, incelediğimiz isyanda asilerin merkeze istek ve taleplerini sundukları arzuhal aşaması yoktur. 1632 ve 1651 olaylarında hem esnaf hem de yeniçeriler sadrazama şikâyetlerini arzuhallerle iletme yolunu defalarca denemiştir. Bu teşebbüsleri başarısız olunca, bu kez şeyhülislam, nakibü'l-eşraf ve en nihayetinde bizzat padişah gibi başka mercilere başvurdular. Bu iki isyanda arzuhal aşamasının sonuçsuz kalmasının yarattığı hayal kırıklığı talep sahiplerini açık bir isyana sürükledi. 1632'de seslerini duyuramayınca isyan bayrağı açanlar IV. Murad'ı birkaç kez şikâyetlerini dinlemeye zorladı.³ Avrupa'daki isyan aşamalarını analiz eden Sidney

Meydanı, Aksaray'da yeniçeri kışlarının bulunduğu bir meydandır. İstanbul'un fethinden sonra yeniçeri kışları günümüzde Şehzade Camii'nin karşısında bulunan alanda inşa edilmiş ve sonrasında Aksaray'da yeni kışlar yapılmıştır. Eski kışlara Eski Odalar, yenilerine ise Yeni Odalar adı verilmiştir. Yeni Odalar'ın yedi kapısı vardı ve ortasında Tekke Meydanı ve Orta Cami denilen bir meydan bulunuyordu. Yeniçerilerin yemesi için et dağıtım merkezi olduğu için meydana Et Meydanı deniyordu. İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I: Acemi Ocağı ve Yeniçeriler* (Ankara: TTK, 1988), s. 238-41, 248-9; M. Mert Sunar, "XVIII. ve XIX. Yüzyıl Başları Yeniçeri Kışları Üzerine Bir Değerlendirme", *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi: Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar*, K. Şakul (ed.) (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013), s. 252-76.

³ Naima, *Tarih-i Na'imâ*, Mehmet İpşirli (ed.) (Ankara TTK, 2007), 4 cilt, II,